

**ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN  
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM**

---

**HÀ THỊ TÂM**

**THEN TÀY Ở CHỢ MỚI, BẮC KẠN**

**LUẬN VĂN THẠC SĨ NGÔN NGỮ,  
VĂN HỌC VÀ VĂN HÓA VIỆT NAM**

**THÁI NGUYÊN - 2018**

**ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN  
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM**

---

**HÀ THỊ TÂM**

**THEN TÀY Ở CHỢ MỚI, BẮC KẠN**

**Ngành: Văn học Việt Nam  
Mã ngành: 8.22.01.21**

**LUẬN VĂN THẠC SĨ NGÔN NGỮ,  
VĂN HỌC VÀ VĂN HÓA VIỆT NAM**

**Cán bộ hướng dẫn khoa học: PGS.TS NGUYỄN HẰNG PHƯƠNG**

**THÁI NGUYÊN - 2018**

## **LỜI CAM ĐOAN**

Tôi xin cam đoan đề tài luận văn khoa học “ **Then Tày ở Chợ Mới, Bắc Kạn**” là công trình nghiên cứu của riêng tôi. Các số liệu, kết quả nêu trong luận văn là trung thực và chưa từng được công bố trong bất cứ công trình nào khác.

Thái nguyên, ngày 20 tháng 4 năm 2018

**Tác giả luận văn**

**Hà Thị Tâm**

**Xác nhận của khoa chuyên môn**

**Xác nhận của giáo viên hướng dẫn**

**PGS.TS Nguyễn Hằng Phương**

## LỜI CẢM ƠN

*Để hoàn thành luận văn tốt nghiệp này, tác giả xin trân trọng cảm ơn Ban giám hiệu, Phòng Đào tạo sau đại học, Ban chủ nhiệm, quý thầy, cô giáo khoa Ngữ văn trường Đại học Sư phạm Thái Nguyên và quý thầy, cô giáo trực tiếp giảng dạy, giúp đỡ trong suốt quá trình học tập.*

*Tác giả xin chân thành cảm ơn: Đảng ủy - UBND, phòng Văn hóa thông tin, phòng Thống kê huyện Chợ Mới, tỉnh Bắc Kạn và cá nhân các ông (bà) Ma Văn Vịnh, Nguyễn Đình Mạo, Vũ Văn Đại, Nông Văn Khang, Ma Thị Nhung, Ma Văn Tuất, Trình Văn Ngôn, Lộc Văn Vy, Nguyễn Văn Thanh... đã tạo mọi điều kiện thuận lợi trong suốt thời gian thực hiện luận văn tốt nghiệp.*

*Đặc biệt, tác giả xin bày tỏ lòng biết ơn sâu sắc tới cô hướng dẫn: PGS.TS. Nguyễn Hàng Phương, người đã luôn tận tình hướng dẫn, chỉ bảo trong suốt thời gian nghiên cứu và hoàn thành luận văn.*

*Tác giả cảm ơn tập thể lớp cao học K24 Bắc Kạn chuyên ngành Ngữ văn trường ĐHSP Thái Nguyên đã đóng góp ý kiến trong quá trình học tập và thực hiện luận văn.*

*Cuối cùng, xin bày tỏ lòng biết ơn đến gia đình, người thân, bạn bè và đồng nghiệp đã giúp đỡ, động viên tác giả để hoàn thành luận văn này.*

**Tác giả**

**Hà Thị Tâm**

# MỤC LỤC

*Trang*

Trang bìa phụ .....	i
Lời cam đoan .....	ii
Lời cảm ơn .....	iii
<b>MỞ ĐẦU</b> .....	<b>1</b>
1. Lí do chọn đề tài .....	1
2. Lịch sử vấn đề .....	2
3. Mục đích, nhiệm vụ nghiên cứu .....	6
4. Đối tượng, phạm vi nghiên cứu .....	6
5. Phương pháp nghiên cứu .....	7
6. Những đóng góp của luận văn .....	8
7. Bố cục của luận văn .....	8
<b>NỘI DUNG</b> .....	<b>9</b>
<b>Chương 1: TỔNG QUAN VỀ NGƯỜI TÀY, THEN TÀY Ở CHỢ MỚI, BẮC KẠN VÀ MỘT SỐ VẤN ĐỀ LÍ LUẬN</b> .....	<b>9</b>
1.1. Khái quát về điều kiện tự nhiên, lịch sử - xã hội, đời sống văn hóa của người Tày ở Chợ Mới, Bắc Kạn.....	9
1.1.1. Điều kiện tự nhiên.....	9
1.1.2. Đặc điểm lịch sử - xã hội .....	10
1.1.3. Đời sống văn hóa .....	12
1.2. Chữ viết Tày và văn học dân gian Tày ở Chợ Mới, Bắc Kạn .....	14
1.2.1. Vài nét về chữ viết của dân tộc Tày.....	14
1.2.2. Văn học dân gian Tày ở Chợ Mới, Bắc Kạn .....	15
1.3. Khái quát về Then Tày ở Chợ Mới, Bắc Kạn.....	19
1.3.1. Khái niệm, nguồn gốc Then Tày .....	19
1.3.2. Phân loại Then Tày .....	23
1.3.3. Diễn xướng Then Tày ở Chợ Mới, Bắc Kạn .....	25

<b>Chương 2: THEN TÀY Ở CHỢ MỚI, BẮC KẠN NHÌN TỪ PHƯƠNG</b>	
<b>DIỆN NỘI DUNG</b> .....	32
2.1. Then phản ánh tín ngưỡng tâm linh đậm màu sắc văn hóa dân tộc Tày .....	32
2.2. Then phản ánh xã hội của người Tày trong quá khứ .....	37
2.2.1. Then phản ánh hiện thực đời sống của người Tày trong xã hội có giai cấp.....	37
2.2.2. Then phản ánh ước mơ, khát vọng của người Tày trong quá khứ.....	42
2.2.3. Then thể hiện cách ứng xử giữa con người với con người trong gia đình và ngoài xã hội.....	44
2.3. Bức tranh không gian thiên nhiên đa chiều trong Then .....	47
2.3.1. Then là bức tranh thiên nhiên cõi trời.....	47
2.3.2. Then là bức tranh thiên nhiên cõi trần .....	52
2.3.3. Then là bức tranh thiên nhiên cõi nước .....	54
<b>Chương 3: THEN TÀY Ở CHỢ MỚI, BẮC KẠN NHÌN TỪ PHƯƠNG</b>	
<b>DIỆN NGHỆ THUẬT</b> .....	57
3.1. Nhan đề và thể thơ .....	57
3.1.1. Nhan đề .....	57
3.1.2. Thể thơ .....	58
3.2. Một số biện pháp tu từ .....	64
3.2.1. Liệt kê .....	65
3.2.2. So sánh .....	68
3.2.3. Sử dụng điển cố, điển tích .....	69
3.3. Một số biểu tượng.....	72
3.3.1. Biểu tượng chim én.....	72
3.3.2. Biểu tượng cây Thanh Táo .....	74
<b>KẾT LUẬN</b> .....	78
<b>TÀI LIỆU THAM KHẢO</b> .....	81
<b>PHỤ LỤC</b>	

# MỞ ĐẦU

## 1. Lí do chọn đề tài

### 1.1. Lí do khoa học

Đất nước Việt Nam có thể tự hào bởi có một nền văn hóa truyền thống vô cùng phong phú, độc đáo và đa dạng với các loại hình nghệ thuật như: nhã nhạc cung đình Huế, công chiêng Tây Nguyên, quan họ Bắc Ninh, ca trù, hát xoan... được UNESCO công nhận là di sản văn hóa phi vật thể của nhân loại. Ngoài những loại hình nghệ thuật đó, Việt Nam còn có các loại hình âm nhạc như hát Sli, hát Lượn, hát Then của dân tộc Tày... cũng vô cùng quý giá và đặc sắc. Then là di sản văn hóa độc đáo, phản ánh tập quán xã hội và tín ngưỡng của người Tày. Then còn là một loại hình nghệ thuật trình diễn dân gian tổng hợp gồm văn học, hội họa, múa, âm nhạc. Then cũng là những khúc hát, điệu múa thuộc thể loại dân ca nghi lễ, được sử dụng trong các lễ cúng chữa bệnh, giải hạn, cầu mùa, vui chơi... Thế nhưng, những loại hình văn hóa truyền thống đó của dân tộc vẫn rất ít người biết đến. Trong thời đại giao lưu và hội nhập ngày nay, văn hóa dân tộc đang dần bị mai một, lãng quên và mất dần chỗ đứng, không ít người thờ ơ quay lưng lại với cả một kho tàng văn hóa dân tộc quý giá của quốc gia. Vì vậy việc bảo tồn và phát huy các làn điệu Then, nhất là Then Tày là một việc làm cấp thiết.

Việt Bắc nói chung và Bắc Kạn nói riêng được xem là cái nôi của những khúc hát Then. Đây là một miền đất giàu bản sắc văn hóa dân tộc. Vốn văn học nghệ thuật dân gian của các dân tộc, đặc biệt là dân tộc Tày ở nơi đây rất phong phú, đa dạng và còn được lưu truyền qua chữ viết, các hoạt động thờ cúng, nghi lễ, hoạt động ca hát...v.v.

Xét từ góc độ văn học, lời Then là di sản văn học dân gian tiêu biểu của người Tày. Nghiên cứu về Then Tày ở Chợ Mới, Bắc Kạn chính là tìm hiểu sâu sắc về di sản văn học dân gian đó của tộc người Tày ở một địa bàn văn hóa tiêu biểu, để từ đó có ý thức bảo tồn và phát huy Then Tày nói riêng, các loại hình nghệ thuật dân gian dân tộc thiểu số nói chung.

### 1.2. Lí do thực tiễn

Từ việc tìm hiểu về Then Tày, tác giả luận văn thấy rằng Then Tày nói chung và Then Tày của Bắc Kạn nói riêng đã được một số nhà nghiên cứu dân gian sưu tầm

và biên soạn thành những công trình khoa học. Đặc biệt Then Tày ở Chợ Mới hiện nay được Đảng, chính quyền rất quan tâm; nhiều nghệ nhân có ý thức lưu giữ nền văn hóa dân gian của dân tộc mình qua các bài Then. Vì vậy phong trào hát Then ở vùng đất này tương đối phát triển. Tuy nhiên, cho tới nay chúng tôi thấy chưa có một công trình nghiên cứu nào tìm hiểu một cách chuyên biệt, hệ thống về nội dung và nghệ thuật của loại hình Then Tày ở Chợ Mới, Bắc Kạn - một nơi còn lưu giữ nhiều bản Then Tày cổ, để từ đây những giá trị văn hóa, văn học nghệ thuật liên quan đến hát Then có sự lan tỏa, tạo nên bản sắc riêng của cộng đồng người Tày tỉnh Bắc Kạn.

Bên cạnh đó tác giả là một giáo viên dạy văn, người dân tộc Tày được sinh ra ở chính quê hương Bắc Kạn. Vì vậy việc nghiên cứu Then Tày ở Chợ Mới, Bắc Kạn còn có ý nghĩa thiết thực là phục vụ trực tiếp cho phần giảng dạy văn học địa phương sau này.

Hơn nữa chúng tôi cũng mong muốn được góp một phần nhỏ bé của mình vào việc khẳng định, giữ gìn và phát huy những nét đẹp truyền thống của dân tộc Tày ở địa phương.

Từ những lí do trên, chúng tôi chọn *Then Tày ở Chợ Mới, Bắc Kạn* làm đề tài nghiên cứu cho luận văn của mình.

## **2. Lịch sử vấn đề**

### **2.1. Lịch sử nghiên cứu về Then Tày nói chung**

Trong những năm gần đây, Đảng và Nhà nước đặc biệt quan tâm đến việc giữ gìn và phát huy các giá trị văn hóa, văn học của các dân tộc. Nhất là trong khi xã hội đứng trước xu thế hiện đại hóa diễn ra ngày càng mạnh mẽ, những giá trị văn hóa truyền thống của dân tộc đang có nguy cơ mai một thì việc giữ gìn, bảo tồn và phát huy các giá trị văn hóa truyền thống của đồng bào dân tộc nói chung và dân tộc Tày là một vấn đề thực sự cần thiết. Là một thể loại trong kho tàng văn hóa, văn học dân gian của dân tộc Tày, từ lâu hát Then đã nhận được sự quan tâm của các nhà nghiên cứu, sưu tầm. Then Tày ở Việt Nam rất phong phú nhưng nhắc đến Then Tày, các nhà sưu tầm, nghiên cứu và những người yêu thích Then nghĩ ngay đến vùng Việt Bắc - nơi từ lâu được coi là cái nôi của văn hóa, văn học dân gian Tày. Then phát triển hầu hết ở các tỉnh thuộc vùng Việt Bắc như Cao Bằng, Hà Giang, Tuyên Quang, Lạng Sơn và Bắc Kạn. Làn điệu Then của người Tày ở vùng Việt Bắc trong đó có



Bắc Kạn đã góp phần không nhỏ trong việc xây dựng nền văn hóa Việt Nam tiên tiến đậm đà bản sắc dân tộc.

Thời kỳ trước năm 1945 hầu như không có các công trình sưu tầm, nghiên cứu trực tiếp về Then. Sau năm 1945, các công trình nghiên cứu về Then bắt đầu xuất hiện và có xu thế tăng về số lượng.

Trước hết phải kể đến cuốn **Lời hát Then** của tác giả Dương Kim Bội. Đây được coi là cuốn sách đầu tiên giới thiệu về lời hát Then dưới dạng nguyên bản bằng tiếng Tày. Trong tài liệu này, tác giả Dương Kim Bội đã khẳng định Then là loại hình văn học - nghệ thuật tổng hợp, vì diễn xướng Then gồm có đàn, hát, múa và trang trí [3, tr.59]. Công trình này còn khai thác mặt văn nghệ, làn điệu âm nhạc và động tác múa trong Then. Theo tác giả cuốn sách thì nội dung của các bài hát Then chủ yếu là thể hiện lòng lạc quan tin tưởng vào cuộc sống của nhân dân lao động. Tác phẩm đã góp phần to lớn khẳng định vai trò, giá trị của hát Then trong đời sống người dân tộc Tày. Có thể thấy đây là một công trình nghiên cứu về văn học dân gian có giá trị. Tuy nhiên trong cuốn sách này tác giả mới chỉ trích dịch được một phần ít ở phụ lục, chưa dịch được nhiều sang tiếng phổ thông. Hơn nữa công trình nghiên cứu này chưa bao quát được toàn bộ giá trị phần lời của Then Tày về nội dung và nghệ thuật.

**Mấy vấn đề về Then Việt Bắc** của nhiều tác giả là công trình nghiên cứu tập hợp các bài viết về Then trên phạm vi rộng, nhiều khía cạnh của các tác giả đã nghiên cứu về Then từ trước năm 1978. Các bài viết đã đề cập đến nguồn gốc, loại hình, nghệ thuật diễn xướng, hiện thực sinh hoạt, tín ngưỡng... của Then, trong đó có bài viết của nhà nghiên cứu Lê Chí Quế về **Bước đầu tìm hiểu những yếu tố hiện thực sinh hoạt và yếu tố tín ngưỡng nghi lễ**. Ở bài viết này, tác giả đã khẳng định hiện thực sinh hoạt và tín ngưỡng là hai yếu tố quan trọng trong hát Then [21, tr.112].

Tiếp đến còn có một số công trình nghiên cứu về Then đã được xuất bản như:

- Triều Ân, Hoàng Hưng, Dương Nhật Thanh, Nông Đức Thịnh (2000), *Then Tày, những khúc hát*, Nxb Văn hóa Dân tộc, Hà Nội.

- Dương Kim Bội (1987), “Những yếu tố dân ca, ca dao trong lời Then ” (Tày, Nùng), *Tạp chí Dân tộc học* (số 2, tr.14-21)

- Hoàng Tuấn Cư, Vi Quốc Đình, Nông Văn Tư, Hoàng Hạc (1994), *Then bách điệu*, Nxb Văn hóa Dân tộc, Hà Nội.

- Lương Thị Đại (2014), *Hát Then lên chợ mừng trời* (Khắp Then pay in dương cưới), Nxb Văn hóa thông tin, Hà Nội.

- Nông Thị Ninh (2000), *Âm nhạc dân gian các dân tộc Tày, Nùng, Dao Lạng Sơn*, Nxb Văn hóa Dân tộc, Hà Nội.

- Lục Văn Páo (1996), *Bộ Then tứ Bách*, Nxb Văn hóa Dân tộc, Hà Nội.

- Hà Đình Thành (2000), “Then của người Tày - Nùng với tín ngưỡng tôn giáo dân gian”, *Tạp chí văn hóa nghệ thuật* (số 5, tr 35 - 39).

- Ngô Đức Thịnh (2002), “Then - một hình thức Shaman của Dân tộc Tày ở Việt Nam”, *Tạp chí văn hóa dân gian*.

Các cuốn sách trên là những công trình nghiên cứu, sưu tầm có giá trị về Then Tày. Ở đó, các tác giả chú ý đến một số hình thức sinh hoạt tín ngưỡng Then Tày và đời sống của những ông Then, bà Then, đặc biệt là vai trò của Then trong đời sống tâm linh của người Tày. Các công trình cũng đã tập hợp được một số khúc hát Then hành lễ, có lời giới thiệu về nội dung, nghệ thuật và đặc điểm nghi lễ gắn với khúc hát Then .

Trong cuốn *Lễ cầu tự của người Tày ở Cao Bằng*, tác giả Triệu Thị Mai đã chỉ rõ sự tin tưởng vào thế giới thần linh trong việc chữa bệnh, cầu tự của người Tày mặc dù khoa học ngày nay phát triển[18, tr.79]. Niềm tin về khả năng mượn lời Then để cúng chữa bệnh này cũng tồn tại ở Chợ Mới, Bắc Kạn. Năm 2010 nhà Nghiên cứu Nguyễn Thị Yên công bố công trình sưu tầm, nghiên cứu về **Then Tày**. Có thể nói đây là một trong công trình tiêu biểu, có tính toàn diện về Then của người dân tộc Tày. Công trình đã khái quát, nhìn nhận, đánh giá về Then và mô tả diễn biến buổi lễ Then cấp sắc cho ông Nguyễn Văn Ngời tại bản Phú Nà, xã Tự Do, huyện Quảng Hòa, tỉnh Cao Bằng có đầy đủ tuần tự từng lời, bước, đoạn, chương trong Then cấp sắc.

Nhìn chung các công trình nghiên cứu trên đã chỉ ra được bản chất của Then. Then là một loại hình văn nghệ dân gian, đồng thời cũng là một biểu hiện của tín ngưỡng dân gian. Hai yếu tố đó hòa quyện vào nhau tạo nên nét đặc sắc riêng của loại hình nghệ thuật này. Sự nghiên cứu trên còn tập trung vào khía cạnh văn hóa khác của Then Tày như mối quan hệ với Mo, Tào, Pụt, các bước thực hiện nghi lễ Then, cách diễn xướng trong Then, vấn đề văn hóa tín ngưỡng của Then ...vv. Có thể thấy